

Mediācijas loma strīdu izšķiršanas sistēmā mūsdienu Latvijas sabiedrībā

Ivars Kronis

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija

Ievads. Neviena sabiedrība nevar izvairīties no konfliktiem starp personām attiecībā uz tādu tiesību vai interešu pārkāpumiem, ko aizsargā likums. Tomēr ir iespējams radīt draudzīgu sociālo un tiesisko vidi šādu konfliktu ātrai atrisināšanai mierīgā ceļā. Mediācija ir viens no visneitrālākajiem konfliktu risināšanas veidiem, jo šī procesa laikā neitrāla trešā persona palīdz pusēm panākt labprātīgu, uz pārrunām balstītu strīda risinājumu. Ir atzīts, ka šī alternatīvā strīdu risināšanas metode ir visiedarbigākā, jo trešajai personai nav atļauts pieņemt saistošu lēmumu. No vienas puses, izstrādātais mediācijas tiesiskais regulējums ir jaunums Latvijas tiesību sistēmā un strīdu risināšanā, no otras puses, nevar teikt, ka mediācija kā alternatīva strīdu izšķiršanas kārtība Latvijā parādījusies negaidīti. Mediācijai ir senas tradīcijas visā pasaulē.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Pirmie soļi mediācijā Latvijā jau ir sperti, tāpēc tagad ir mērķtiecīgi apskatīt polemiskākos mediācijas jautājumus un izpētīt juristu iespējas mediācijas procesa jomā.

Pētījuma empīrisko bāzi veido Latvijas un ārvalstu zinātnieku darbi un rakstu krājumu materiāli, periodikas materiāli un pirmavoti, tiesību akti, statistikas dati, interneta resursi un cita publiski pieejama informācija. Galvenās pētījuma metodes: analītiskā, salīdzinošā, induktīvā un deduktīvā metode.

Rezultāti. Mediācijas pamatiezīme ir tāda, ka pusēm ir iespēja un tiesības kontrolēt ne tikai panāktās vienošanās saturu, bet arī šīs vienošanās panākšanas un izstrādāšanas kārtību. Šī iezīme padara mediāciju par īpašu institūciju starp dažādām strīdu izšķiršanas metodēm.

Mediācijas tiesiskā regulējuma ieviešana Latvijā sākās ar koncepcijas “Mediācijas ieviešana civiltiesisku strīdu risināšanā” izstrādi, kuras mērķis bija izstrādāt priekšlikumus mediācijas kā patstāvīga civiltiesisku strīdu risināšanas veida attīstībai Latvijā, civilprocesuālās tiesvedības un mediācijas sasaistes (mijiedarbības) nodrošināšanai, piedāvājot tīrās mediācijas modeļa un ar tiesu saistīto mediācijas modeļa ieviešanas risinājumus. Ir izstrādāts likumprojekts – “Mediācijas likums”. Mediācijas tiesiskā regulējuma nepieciešamība izrietēja arī no Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 21. maija direktīvas 2008/52/EK par konkrētiem mediācijas aspektiem civillietās un komercietās. Lai gan atbilstoši Direktīvas 12. panta pirmajai daļai Latvijai līdz 2011. gada 21. maijam jāveic pasākumi Direktīvas ieviešanai, Mediācijas likums Saeimā vēl joprojām nav pieņemts.

Likumprojektā “Mediācijas likums” noteikts, ka puses tiek uzskatītas par konflikta saimniekiem (1. p. 1. p.), jo ar mediāciju saprot strukturētu brīvprātīgu sadarbības procesu, kurā puses cenšas panākt savstarpēji pieņemamu vienošanos savu domstarpību atrisināšanai ar mediatora starpniecību. Pusēm ir tiesības brīvi lemt par piedalīšanos mediācijā, mediācijas uzsākšanu, mediatora izvēli, mediācijas noteiktajās robežās, mediācijas pārtraukšanu un izbeigšanu ar vai bez vienošanās noslēgšanas (Likumprojekta “Mediācijas likums” 3. p.).

Šī mediācijas veida spēks un iedarbība pamatā izriet no tā, ka mediators, kas piedalās pārrunās, nepieņem nekādu patstāvīgu nolēmumu. Viņš neieņem par pusēm (strīdniekiem) augstāku stāvokli; viņa vienīgais uzdevums ir izmantot savu pieredzi, zināšanas un spējas, lai atrisinātu konfliktu un palīdzētu panākt tādu risinājumu, kas ir piemērots abām pusēm un tā vai citādi atbilst konkurējošo pušu interesēm. No šīs iezīmes izriet daudzas citas specifiskas iezīmes, piemēram, attiecībā uz procedūras organizatoriskajām detaļām, tādām kā laiks un vieta, kā arī materiālu iesniegšanas veids. Pateicoties tam, mediācija ievērojami atšķiras no tradicionālās tiesāšanās.

Lai gan Latvijā tiesāšanās nav tik dārga kā Rietumu valstīs, pasaules prakse rāda, ka zaudēšanas risks atkarībā no lietas iznākuma neizbēgami mudina konkurējošās puses apsvērt mediāciju kā līdzekli vienošanās panākšanai. Tiesas procesu ilgums Latvijā ir tikpat liela problēma kā citās valstīs. Sakarā ar īso laiku, kādu prasa mediācija, un tās neformālo raksturu šī procedūra piedāvā izdevīgu tiesas procesa alternatīvu.

Jebkura tiesas nolēmuma galvenā problēma ir tā izpilde. Neizpildītu nolēmumu apjoms ir visai augsts. Princips, ka pusēm tiek deleģētas tiesības kontrolēt strīda risināšanu ar mediācijas palīdzību saturu un procedūru, nodrošina iespēju pārvarēt šo grūto situāciju, jo puses brīvprātīgi izpilda panākto vienošanos.

Secinājumi. Mediācija nav risinājums visām problēmām, lai gan mediācija ir ļoti noderīgs un iedarbīgs strīdu izšķiršanas veids, kas apvieno tādas nesavienojamas īpašības kā cilvēcīgumu un pragmatismu, tās pielietojumam tomēr ir robežas. Mediācijas attīstība un pielietošana ir iespējama tikai tādā sabiedrībā, kurā ir spēcīga, neatkarīga un stabila tieslietu sistēma.

Neatkarīgi no tā, kāda metode tiek izmantota strīda izšķiršanai, personas vienmēr paļaujas uz tiesu sistēmas pastāvēšanu, kas spēj nodrošināt taisnīguma pieejamību pat ārkārtīgi grūtās situācijās. Tas nozīmē, ka tiesvedības uzlabošana un stiprināšana Latvijā pati par sevi garantēs mediācijas institūcijas sekmīgu attīstību.